Impactul reformelor şcolare imperiale asupra şcolilor primare româneşti în deceniul iosefin

Dr. REMUS CÂMPEANU
Institutul de Istorie „George Barit,” Cluj-Napoca

Pentru români, reforma şcolilor primare, iniţiată de consilierii Mariei Tereza şi continuată de Iosif al II-lea, a adus multe lucruri bune. În Transilvania, şcoala Blajului dobândea în 1782 o nouă clasă, transformându-se în şcoală principală cu trei clase, iar din 1784, în şcoală normală cu patru clase şi patru dascăli.[86] Tot aici, în 1782, s-a inaugurat Directoratul şcolar al învăţământului greco-catolic din provincie, condus, până în 1794, de Gheorghe Şincai, în funcţia de director al şcolilor unite mai succedându-se, la sfârşitul veacului al XVIII-lea şi la începutul celui următor, Gheorghe Tatu (1794-1796), Vasile Nemeş (1797-1807) şi Benedict Fogaraşi (1807-1830).

În acelaşi an, 1782, directorul şcolar suprem al Ardealului, Mártonffi Iosif, propunea înfiinţarea a 47 de şcoli primare în comitate şi districte, încă 8 în scaunele secuieşti, 10 în scaunele săseşti şi a unei noi şcoli grănicereşti pentru români şi secui.[87] Tot acum, se constituiseră 12 şcoli triviale româneşti, aşa încât, în vederea asigurării cadrelor necesare, Şincai deschisese cursurile preparandiale de câteva săptămâni, desfăşurate în paralel cu cele din şcoala normală. Chiar dacă nu a ridicat în jur de 300 de şcoli, după cum a susţinut în faimoasa sa ***Elegie***, e cert că el a înaintat numeroase proiecte pentru noi instituţii de învăţământ şi pentru îmbunătăţirea dotărilor. În 1784, în urma unor astfel de revendicări, directorul unit a obţinut aprobarea pentru 59 de şcoli suplimentare.[88] Favorizată a fost, cu precădere, zona munţilor Apuseni, cu o dinamică economică aparte, unde

[86] Nicolae Albu, ***Istoria învăţământului românesc din Transilvania până la 1800***, Blaj, 1944, p. 210-217.

[87] Lucia Protopopescu, ***Contribuţii la istoria învăţământului din Transilvania 1774-1805***, Bucureşti, 1966, subcapitolul ***Măsuri de organizare a învăţământului elementar românesc.***

[88] ***Istoria învăţământului din România***, vol. I, Bucureşti, 1983, partea despre secolul al XVIII-lea.

BDD-A19295 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:58 UTC)

s-au propus şcoli la Abrud, Zlatna, Brad, în apropiere, la Turda etc.[89] Aici funcţionau şi şcoli germane bune la Zlatna, Roşia Montană, Certeje şi Băiţa.

Curtea a făcut mari presiuni pentru a angrena comunităţile în susţinerea reţelei şcolare. În perioada 1785-1786, prin reluarea fermă a unor reglementări anterioare, s-a instituit obligaţia contractelor pentru învăţători, dispoziţie care specifica statutul şi drepturile lor în mijlocul colectivităţilor şi modul în care satele erau nevoite să sprijine activitatea didactică. Localităţile rurale au fost împărţite în trei categorii: cele cu peste 500 de locuitori, cele având între 300 şi 500 de locuitori şi cele cu până la 300 de locuitori, salariile dascălilor fixându-se în funcţie de această clasificare.[90] Măsura s-a aplicat cu precădere în Banat, dar s-a extins, sporadic, şi în Ardeal.

Alături de Şincai, cereri pentru dezvoltarea învăţământului unit au mai înaintat şi vicarul Blajului, Ignatie Darabant (cel mai important proiect al său fiind elaborat în 1782), sau episcopul Bob (care în 1783 a solicitat înfiinţarea unui gimnaziu la Năsăud, revenind cu alte doleanţe în 1785).[91] În 1787, o circulară a lui Bob pretindea comunităţilor greco-catolice să se mobilizeze pentru a-şi constitui propriile şcoli confesionale sau districtuale, în raport cu mărimea satelor.[92]

Din 1783, şcolile grănicereşti de la Năsăud şi Orlat, înconjurate de o salbă de şcoli triviale, s-au redimensionat la trei clase elementare, apoi la 4, iar în anul următor, la Năsăud s-a constituit Institutul militar pentru cadrele inferioare, cu o eficientă activitate în ceea ce priveşte învăţarea limbii germane. În centrul şcolar din localitate, cu dascăli bine pregătiţi, se ţineau, mai mult sau mai puţin recunoscute oficial, şi cursuri preparandiale. Considerăm că opinia unor istorici, potrivit căreia în provincie, în epoca iosefină, ar fi existat 211 şcoli aparţinând diecezei Făgăraşului,[93] este exagerată, în pofida strădaniilor deosebite ale lui Şincai, însă Blajul devenise un focar educaţional puternic prin cursurile sale medii, având inclusiv clase de filosofie. Mutarea Seminarului a afectat, într-o oarecare măsură, activitatea acestui centru, până

---

[89] Ioan Marin Mălinaş, ***Situaţia învăţământului bisericesc al românilor în contextul reformelor şcolare din timpul domniei împărătesei Maria Tereza 1740-1780, a împăraţilor Iosif al II-lea 1780-1790 şi Leopold al II-lea 1790-1792***, Oradea, 1994, p. 106-111.

[90] Victor Ţîrcovnicu, ***Contribuţii la istoria învăţământului românesc din Banat 1780-1918***, Bucureşti, 1970, passim.

[91] Lucia Protopopescu, ***op. cit.***, subcapitolul ***Măsuri de organizare a învăţământului elementar românesc***.

[92] Ioan Marin Mălinaş, ***op. cit.***, p. 121.

[93] ***Ibidem***, p. 127-130.

BDD-A19295 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:58 UTC)

la perioada restauraţiei. În 1786 Iosif al II-lea a revenit cu un nou ordin, solicitând înfiinţarea de şcoli în toate satele mari.[94]

Şcolile ortodoxe din Transilvania erau, de asemenea, în expansiune. Directoratul şcolar ortodox îşi începuse activitatea în 1785, prin desemnarea lui Dimitrie Eustatievici în fruntea lui. Din 1795, funcţia a fost preluată de Radu Tempea, din 1808 de Gheorghe Haines şi din 1814 de Moise Fulea, cel care a coordonat reţeaua şcolară până în 1848.[95] Măsura întemeierii Directoratului şcolar dădea curs, în parte, mai vechilor planuri elaborate de Molnar-Piuariu sau de vicarul Ioan Popovici, ei purtând o intensă corespondenţă cu autorităţile pe tema organizării învăţământului ortodox din provincie. În 1782, cunoscutul medic avansase, în două memorii, mai multe propuneri în acest sens, solicitând o reţea de 70 de şcoli triviale, aflate sub autoritatea unui director, iar în 1784 revenise cu alte solicitări. Eforturile sale nu au fost zadarnice, din 1785, în discuţiile dintre directorul suprem Mártonffi şi episcopul Nichitici, abordându-se chestiuni legate de seminarul ortodox şi de Directoratul şcolar. Consecinţele negocierilor au fost numirea lui Eustatievici, secretar episcopal şi notar al Consistoriului, în postul de director şi includerea a şapte şcoli ortodoxe în reţeaua învăţământului de stat, ele menţinându-se şi în epoca restauraţiei.[96]

Imediat după preluarea atribuţiunilor specifice, Eustatievici a deschis cursurile de normă pentru pregătirea dascălilor, în cicluri de câte şase săptămâni, desfăşurate de două ori pe an. Pentru că ideea unui seminar nu s-a materializat, aceste cursuri aveau şi rolul de a asigura o minimă bază formativă candidaţilor la preoţie. Ţinând seama de activitatea directorului şcolar, episcopul Nichitici, printr-o circulară emisă în 1787, a dispus ca să nu mai fie acceptaţi ca preoţi decât cei care au frecventat cel puţin şcoala Sibiului.[97] Atât Directoratul şcolar de la Sibiu, cât şi instituţia similară de la Blaj erau subordonate directorului suprem al şcolilor din Transilvania, Mártonffi, urmat în funcţie, din 1786, de Lerchenfeld.

Eustatievici şi mai apoi Tempea au încercat să ridice şcoala de tradiţie din Şcheii Braşovului la rang de şcoală normală capitală, dar nu s-a reuşit, până în 1804, decât transformarea ei în şcoală primară centrală, din 1787 cu trei clase, condusă de protopopul Braşovului. Şi aici, în condiţiile în care un seminar

---

[94] Ileana Bozac, Pompiliu Teodor, ***Învăţământul românesc din Transilvania în secolul al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea***, în vol. ***Din istoria pedagogiei româneşti***, vol. II, Bucureşti, 1966, passim.

[95] Ladislau Gyémánt, ***Mişcarea naţională a românilor din Transilvania între anii 1790 şi 1848***, Bucureşti, 1986, p. 165.

[96] Lucia Protopopescu, ***op. cit.***, subcapitolul ***Măsuri de organizare a învăţământului elementar românesc***.

[97] Ioan Marin Mălinaş, ***op. cit.***, p. 113-118.

BDD-A19295 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:58 UTC)

ortodox nu exista în provincie, erau pregătiţi candidaţi la preoţie.[98] Întemeierea şcolilor fiind pusă cu deosebire pe seama comunităţilor, Fondul şcolilor naţionale nu s-a arătat generos cu învăţământul ortodox. Susţinerea a crescut puţin după ce au fost disponibilizate anumite sume prin reducerea unor seminare şi catedre de teologie din provincie, dar sprijinul nu acoperea, nici pe departe, marile necesităţi. Existau câteva şcoli ortodoxe relativ bine structurate, aparţinând unor localităţi mai prospere din zonele Făgăraşului, Haţegului şi Braşovului sau răsfirate în întreg spaţiul transilvănean, insuficiente însă în raport cu procentul mare al populaţiei de această religie. Documentul lui Iosif al II-lea din 1785, privind refacerea unor şcoli ortodoxe şi construirea altora noi, completat de hotărârea Comisiei vieneze de Studii din 1786, publicată în 1788, nefiind susţinute material, nu au reuşit să schimbe radical situaţia.[99]

Se impun, totuşi, o serie de aspecte pozitive, derivate din decretul de toleranţă. Încă din 1783 a început campania sistematică de dezvoltare a şcolilor primare ortodoxe, s-au constituit instituţii de învăţământ noi (în special în comitatele Solnocul Interior şi Solnocul Mijlociu), iar 25 de dascăli ortodocşi au fost plătiţi din Fondul şcolilor naţionale. De asemenea, luaseră naştere şcoli mixte, cu elevi greco-catolici şi ortodocşi, în unele localităţi (la Târgu-Mureş, de exemplu, funcţiona o şcoală mai mare de acest tip) sau şcoli districtuale care reuneau copii din mai multe sate,[100] iar accesul era permis şi în şcolile primare ale altor religii, în şcolile elementare miniere de la Săcărâmb şi Zlatna sau în şcolile salinare de la Turda, Ocna Dej, Ocna Sibiu, Cojocna, Praid, Rona, Şugatag, Vişeul de Sus etc. În 1792 şi 1793, Consistoriul sibian a încercat să pună în aplicare noi rezoluţii imperiale legate de înfiinţarea câtorva şcoli ortodoxe suplimentare.

În Partium, Directoratul şcolar unit s-a format în 1785, fiind condus de Simeon Maghiar, după ce, anterior, Ciontoş avusese atribuţii de coordonare a şcolilor primare. Următorii directori au fost Ioan Corneli (1792-1806), Ioan Molnar (în perioada 1806-1808, în care Directoratul se mutase temporar la Carei, sub tutela Muncaciului), Mihai Benei (1808-1815), pentru ca, apoi, Ioan Corneli să fie repus în funcţie, după un interimat asigurat de Mihai Borbola.[101] La Oradea exista, din 1739, o mică şcoală unită, iar proiectul din 1756 al lui Meletie Kovaci pentru ridicarea unui seminar, a unor şcoli noi la Oradea, Beiuş şi Vaşcău şi a unei mănăstiri basilitane fusese urmat de numeroase alte memorii. Aici posibilităţile economice erau mai mari, după ce Episcopia unită câştigase domeniul Beiuşului.

În 1780, Simeon Maghiar s-a întors de la Viena în urma definitivării studiilor teologice, devenind dascăl în şcoala unită din Oradea, care din 1773 avea

---

[98] ***Ibidem***.

[99] Ileana Bozac, Pompiliu Teodor, ***op. cit.***, passim.

[100] Ioan Marin Mălinaş, ***op. cit.***, p. 111-115.

[101] Ladislau Gyémánt, ***op. cit.***, p. 165.

BDD-A19295 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:58 UTC)

statut de şcoală primară centrală. În 1782 ea s-a transformat în şcoală capitală naţională, iar în 1784 a fost promovată la rangul de Schola Praeparandorum Valachorum Ludimagistrorum.[102] În 1785, directorul şcolar unit raporta deja inspectorului Luby Károly că a finalizat pregătirea a 11 învăţători, în 1786 şcoala avea 31 de tineri, iar în 1788 absolviseră cursurile 45 de dascăli,[103] cifrele evidenţiind un proces evolutiv constant.

În 1786 şi 1788, Curtea transmitea noi dispoziţii privind înfiinţarea şcolilor triviale sau săteşti în Bihor. Iosif al II-lea aprobase constituirea a 74 de şcoli, dintre care 30 în ţinutul Oradiei, 14 pe domeniul Beiuşului şi 30 în împrejurimile Salontei,[104] dar ele s-au ridicat doar în mică parte. În 1792, Leopold al II-lea a dat o rezoluţie favorabilă cererilor insistente ale episcopului Darabant, cel care, în fapt, relua doleanţele anterioare exprimate de Meletie Kovaci, înfiinţându-se, astfel, Seminarul român-unit din Oradea, în fosta clădire a ordinului iezuit, sub conducerea unui canonic episcopal. În primul an, instituţia a avut doar şase candidaţi la preoţie, însă numărul seminariştilor a crescut repede.[105]

În 1793, în dieceza greco-catolică a Oradiei existau 55 de comunităţi care aveau şcoală primară proprie,[106] acească reţea deteriorându-se în anii următori, pe măsură ce ecourile reformelor lui Iosif al II-lea se stingeau. În Maramureş şi Sătmar, zone aflate tot sub coordonarea Districtului şcolar Oradea, reperele dezvoltării şcolilor primare erau asemănătoare. Şcolile ortodoxe din Partium se aflau sub conducerea unor proinspectori, dintre care cunoaştem, până în 1811, numele lui Teodor Abrahamovici şi Gavril Constantinovici.[107]

---

[102] Istoria învăţământului din România, vol. I, ***loc. cit***.

[103] Cf. Susana Andea, Avram Andea, ***Structuri transilvane în epoca luminilor***, Cluj-Napoca, 1996, p. 133-152. Despre activitatea lui Simeon Maghiar, vezi şi Gáldi László, ***Simeon Maghiar ein rumänischer Pionier der josephinischen Schulreform***, în ***Archivum Europae Centro-Orientalis***, Budapesta, 7(1941), fasc. 4, p. 489-526 sau Susana Andea, ***Aspecte privind viaţa şi activitatea şcolară a lui Simeon Maghiar***, în ***Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Historia***, Cluj-Napoca, 32(1987), fasc. 1, p. 17-27.

[104] Ioan Marin Mălinaş, ***op. cit.***, p. 125-126. În legătură cu şcolile ortodoxe din ţinutul Aradului, coordonate de Directoratul şcolar din Oradea, vezi Vasile Popeangă, ***Un secol de activitate şcolară românească în părţile Aradului 1721-1821***, Arad, 1974, passim sau Idem, ***Şcoala românească din părţile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea 1821-1867***, Arad, 1979, partea introductivă.

[105] Ioan Marin Mălinaş, ***op. cit.***, p. 124-125.

[106] Cf. Vasile Bolca, ***Episcopul Samuil Vulcan al Orăzii. Contribuţii la ridicarea culturală a neamului***, Oradea, 1939, p.96, dar referiri la şcolile unite din Bihor se găsesc şi în lucrarea sa anterioară ***Şcoala normală română unită din Oradea 1784-1934***, Oradea, 1934, passim.

[107] Ladislau Gyémánt, ***op. cit.***, p. 162.

BDD-A19295 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:58 UTC)

În Banat, Directoratul şcolar ortodox s-a înfiinţat cu mult timp înainte, în fruntea lui aflându-se, la sfârşitul secolului al XVIII-lea, Daniel Lazzarini (1770-1773), Teodor Iancovici (1773-1782), Avram Mrazovici (1783-1786) şi Vasile Nicolici (1787-1803).[108] În schimb, în graniţă, primul director ortodox, Grigore Obradovici, şi-a început activitatea mai târziu decât omologii lui din Transilvania, exercitându-şi atribuţiile de conducere între 1795 (1796)-1812.

Includerea provinciei civile în teritoriul Ungariei, sub forma a trei comitate (Timiş, Torontal şi Caraş), prin acceptarea, în 1779, a propunerilor comisiei Niczky,[109] a provocat schimbări de substanţă în reţeaua şcolilor ortodoxe. Directorul Iancovici şi-a păstrat funcţia, dar a devenit subordonat al Directorului regal al Districtului şcolar Oradea, asemenea lui Karlitzky, coordonatorul şcolilor catolice bănăţene.[110] În urma protestelor Carlovițului, Curtea, în loc să extindă reţeaua ortodoxă de învăţământ, a preferat, într-o primă fază, varianta reducerii şcolilor germane, pentru a diminua cheltuielile. Şcolile normale de la Panciova, Biserica Albă sau Timişoara şi-au continuat însă activitatea.

Spaţiul grăniceresc se afla sub totala autoritate a Consiliului Aulic de Război, aşa încât, în problemele educaţionale, era scos de sub incidenţa reglementărilor din programele ***Reguli Directive*** sau ***Schulpatent***. Aici s-au aplicat, cu deosebită stricteţe, prevederile din 1784 ale lui Iosif al II-lea privind germanizarea administraţiei şi învăţământului,[111] În general, toate hotărârile legate de reformarea şcolilor primare au avut mai puţin ecou în ţinuturile militarizate bănăţene, unde Comandamentul militar a privit cu reticenţă dezvoltarea educaţiei în sens naţional. Desigur, forurile militare nu au putut bloca în întregime progresul activităţii pedagogice, şi, de-altfel, ele nici nu urmăreau un astfel de obiectiv.

Încă din 1766, Maria Tereza ordonase ca în toate comunele în care existau parohii să fie repartizaţi şi învăţători, dar lipseau mijloacele necesare spre îndeplinirea acestui deziderat.[112] Pentru a ridica nivelul pregătirii elementare, Consiliul Aulic de Război a stabilit, în 1774, ca dascălii să-şi ocupe locurile în şcolile săteşti, comunale sau naţionale numai prin concurs. În pofida rigidei

---

[108] ***Ibidem***.

[109] Costin Feneşan, ***Cnezi şi obercnezi în Banatul imperial 1716-1778***, Bucureşti, 1996, p. 15-17.

[110] P. Radu, D. Onciulescu, ***Contribuţii la istoria învăţământului din Banat până la 1800***, Bucureşti, 1957, capitolul ***Prima perioadă a administraţiei maghiare 1779-1805***.

[111] Victor Ţîrcovnicu, ***Istoria învăţământului din Banat până la anul 1800***, Bucureşti, 1978, capitolul ***Învăţământul în perioada 1770-1800***.

[112] Idem, ***Contribuţii la istoria învăţământului românesc din Banat 1780-1918***, p. 128.

BDD-A19295 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:58 UTC)

administraţii militare, şcolile au traversat un proces relativ constant de creştere între 1775 şi 1800, cu un mic regres în perioada 1788-1791, datorită războaielor cu turcii. Preocuparea era mai mare, în mod firesc, pentru situaţia şcolilor triviale – cu precădere germane, destul de puţine – decât pentru cea a lăcaşurilor săteşti de educaţie ale ortodocşilor.

După 1783, prin includerea în graniţă a Caransebeşului (împreună cu 12 sate din vecinătate), conducerea militară a câştigat o şcoală bună, în localitatea ataşată jurisdicţiei deschizându-se, din 1787, şi o şcoală trivială germană, transformată mai târziu în şcoală normală.[113] Cu excepţia celor triviale, capitale sau normale, instituţiile de învăţământ primar din graniţă erau susţinute de către comunităţi, întâmpinând mari dificultăţi. Totuşi, frecvenţa copiilor la cursuri era mai bună ca în Banatul civil, datorită controalelor dese ale ofiţerilor inspectori sau ale protopopilor. După 1790, atmosfera creată de Congresul iliric a determinat comandamentele regimentelor să accepte măsura constituirii unui Directorat şcolar al graniţei, înfiinţat în 1792, cu sediul la Biserica Albă şi avându-l în frunte pe Schlösser. La scurtă vreme după aceea, în 1795 sau 1796, s-a instituit şi un director ortodox, subordonat lui Schlösser, în persoana lui Grigore Obradovici. El a preluat o reţea şcolară aflată într-o situaţie grea, dar activitatea pe care a depus-o şi-a arătat curând roadele.

Printre cei care au făcut mari eforturi în interesul dezvoltării învăţământului ortodox de aici, s-a numărat şi cunoscutul protopop Nicolae Stoica de Haţeg, aflat deseori în inspecţie la şcolile săteşti. De regulă, după 1790, la controalele efectuate de directorul şcolar participa şi câte un ofiţer de religie ortodoxă, desemnat de regimente.[114] Treptat, şcolile existente în reşedinţele companiilor s-au transformat toate în şcoli triviale de limbă germană, cu trei clase, funcţionând alături de şcolile normale sau capitale cu patru clase, de pe lângă comandamentele regimentelor.

Toate încercările insistente ale directorilor şcolari ortodocşi din Banatul civil de a-şi extinde autoritatea asupra şcolilor de aceeaşi religie din graniţă au fost sortite eşecului. Atât Iancovici, cât mai ales Nicolici, au avut tentative de a prelua coordonarea problemelor de învăţământ ortodox din graniţă, dar au fost respinşi categoric. Mai mult decât atât, în urma Congresului iliric, chiar s-a interzis accesul directorilor şcolari din comitatele bănăţene în teritoriul militarizat.[115]

În partea civilă a fostei provincii, învăţământul elementar a evoluat oarecum diferit. În 1781, Consiliul Locumtenenţial, devenit de curând forul politico-administrativ tutelar al zonei, a primit ordin să reînnoiască şcolile primare din

[113] P. Radu, D. Onciulescu, ***op. cit.***, capitolul ***Învăţământul grăniceresc***.

[114] ***Ibidem***.

[115] ***Ibidem***.

BDD-A19295 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:58 UTC)

fonduri proprii.[116] În acelaşi an, Iancovici a înaintat autorităţilor un nou proiect privind îmbunătăţirea metodei tabelare, dar documentul nu a fost luat în dezbatere.[117] El nu a reuşit nici să înfiinţeze numărul de şcoli pe care le-a propus în planurile anterioare, această neîmplinire contribuind, probabil, la adoptarea hotărârii de a pleca în Rusia. Asupra sa îşi exercitau autoritatea mult prea multe competenţe (Mitropolia de la Carloviţ, episcopiile ortodoxe, Directoratul şcolar al Oradiei, Consiliul locumtenenţial, Comisia de Studii, Cancelaria Aulică), toate interesate în dezvoltarea şcolilor, dar fără a-şi aduce o contribuţie materială pe măsura pretenţiilor formulate. Pe de altă parte, consecinţele germanizării forţate de după 1784 nu aveau darul de a stimula dorinţa de frecventare a şcolilor, dând naştere unei situaţii critice în învăţământul din comitatele bănăţene.

O strategie fermă de redresare a devenit evidentă din 1786, când s-a publicat ***Regulamentul despre înfiinţarea şcoalelor la poporul valahic***, reluând principiile mai vechilor ***Reguli Directive***, iar Consiliul Locumtenenţial a emis reglementări suplimentare privind pregătirea dascălilor români la cursurile de normă.[118] În acelaşi an, Directorul suprem al Districtului şcolar Oradea a început verificarea modului în care comunităţile respectau obligaţia de a încheia contracte cu învăţătorii şi de a le asigura acestora salarii, locuinţă, săli de clasă, contribuţii în natură etc. El a controlat, cu acest prilej, şi felul în care erau puse în aplicare criteriile de salarizare ale dascălilor, în funcţie de mărimea aşezărilor: la peste 500 de case – 100 de florini, între 300 şi 500 de case – 80 de florini şi sub 300 de case – 60 de florini.[119] În regulamentul din 1786, o parte a acestor sume se acopereau din Fondul de studii, dar micile alocaţii nu scuteau satele de impunerile stabilite în domeniul educaţiei.[120] La înviorarea activităţii pedagogice şi-a adus aportul noul director şcolar ortodox, Vasile Nicolici, care a continuat cu succes cursurile de normă de la Timişoara, iniţiate de Iancovici.

Pe când şcolile româneşti şi sârbeşti reuşiseră, cu greu, să se încadreze în parametrii evolutivi satisfăcători, un nou pericol s-a ivit la orizont, şi anume restauraţia. Anularea reformelor a dat semnalul recrudescenţei orgoliilor Stărilor maghiare. În 1791, Consiliul locumtenenţial ordona Directoratului şcolar Oradea ca limba maghiară să se introducă şi în şcolile primare ortodoxe, măsură ce a sporit tensiunile dintre Cancelaria Aulică Ilirică, nou înfiinţată, şi Cancelaria

---

[116] ***Ibidem***, subcapitolul ***Banatul civil***.

[117] Victor Ţîrcovnicu, ***Istoria învăţământului din Banat până la anul 1800***, subcapitolul ***Banatul provincial***.

[118] Ileana Bozac, Pompiliu Teodor, ***op. cit.***, passim.

[119] ***Istoria învăţământului din România***, vol. I, loc. cit.

[120] Ioan Wolf, *Organizarea şcolilor bănăţene în anii 1770-1800 şi activitatea pedagogului Teodor I. Iancovici*, în vol. ***Din istoria pedagogiei româneşti. Culegere de studii***, partea I, Bucureşti, 1957, p. 57-97.

BDD-A19295 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:58 UTC)

Aulică a Ungariei.[121] În Transilvania, fenomenele se derulau după un itinerar similar. Într-o scrisoare a lui Gheorghe Şincai adresată lui Kovachich Márton, în 1804, marele cărturar constata cu durere că din cele 376 de şcoli populare pe care le-a înfiinţat în timpul lui Iosif al II-lea (cifră exagerată), mai funcţionau doar 20.[122] În cele din urmă, în Banat, şcoala normală de la Timişoara, aflată sub îndrumarea lui Karlitzky, a reuşit să reziste presiunilor maghiarizării. Şcolile ortodoxe ale lui Nicolici, ajutate de Cancelaria Aulică Ilirică şi de Mitropolia de la Carloviţ, tratau, de asemenea, cu nepăsare problema introducerii limbii maghiare ca materie obligatorie. Cu toate eforturile inspectorilor şcolilor naţionale din Ungaria, situaţia s-a menţinut în suspensie vreme îndelungată, reţeaua ortodoxă de învăţământ continuând să se dezvolte pe propriile coordonate. Cererea episcopului Sacabent din 1797, înaintată la Oradea, ca Paul Iorgovici să fie numit director al şcolilor din Banat, deschidea o nouă epocă, în care prioritare deveniseră obiectivele naţionale ce destrămau solidaritatea confesională ilirică.

Treptat, în zonă s-a închegat un firav învăţământ de specialitate. În perioada 1799-1800, s-a deschis şcoala agricolă de la Sânnicolau Mare, întemeiată prin testamentul macedo-românului Nacu,[123] după modelul celor constituite de pedagogul slovac Tessedik, iar la şcoala normală din Timişoara s-a inaugurat o clasă de desen.[124] Ca atare, restauraţia nu a reuşit să oprească cursul ascendent al învăţământului primar, prelungit şi după epoca iosefină. Strategia şcolară a suveranului luminat, odată declanşată, nu mai putea fi neutralizată.[125] Şi în cazul românilor, ea a avut rezultate palpabile. Învăţătorul devenise un personaj aparte, delimitat de restul comunităţii prin nivelul sporit al pregătirii sale, prin salarizare şi prin stabilitatea funcţiei. La sfârşitul secolului al XVIII-lea, majoritatea dascălilor români beneficiau deja de calificare asigurată prin cursuri de specialitate, constituind baza unei elite din ce în ce mai consistente.[126]

---

[121] P. Radu, D. Onciulescu, ***op. cit***., capitolul ***Prima perioadă a administraţiei maghiare 1779-1805***.

[122] Kocziány László, ***Adatok a felvilágosodás és reform kor eszméinek terjedéséhez Erdélyben***, în vol. ***Müvelödéstörténeti tanulmányok***, Bukarest, 1980, p. 179.

[123] D. Braharu, ***Familii Macedo-Române în fosta Austro-Ungarie***, Slatina-Olt, 1944, p. 1-16.

[124] P. Radu, D. Onciulescu, ***op. cit.***, capitolul ***Prima perioadă a administraţiei maghiare 1779-1805***.

[125] Kornis Gyula, ***A magyar müvelödés eszményei 1777-1848***, vol. I, Budapest, 1927, p. 36-90.

[126] ***Un profil social şi spiritual al învăţătorului român din Banat în veacul al XVIII-lea***, la Nicolae Bocşan, ***Contribuţii la istoria iluminismului românesc***, Timişoara, 1986, capitolul ***Şcoală şi societate. De la alfabetizare la formarea intelectualităţii***.

BDD-A19295 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:58 UTC)

Ca şi constatare finală, se poate afirma că reformismul nu a avut, în mod direct, efecte spectaculoase în ceea ce priveşte dezvoltarea reţelei şcolare româneşti din imperiu. Prin strădania Curţii însă, s-a creat un cadru legislativ care a favorizat iniţiativele de organizare şi consolidare a învăţământului naţional, oferindu-li-se ocazia celor aflaţi până atunci în penumbra istoriei ardelene de a-şi trasa singuri proiectul propriei emancipări spirituale. Chiar dacă am avea în vedere doar acest considerent, ar fi suficient să evaluăm epoca analizată sintetic mai sus ca pe una de bun augur.

The Impact of Imperial Educational Reforms Over the Romanian Elementary Schools During Joseph the Second Reign

Abstract

At the beginning of the nineties, the imperial educational system saw a great prosperity because of the interest manifested by Joseph 2nd in culture development.

Transylvania was included in that large cultural movement. During only one decade, Mártonffi Iosif, the supreme manager of Transylvanian schools, succeeded in laying the foundations of more than 65 schools and after him, Şincai, as general manager, founded over 300 schools. By elaborating numerous decrees, the Royal Court tried to convince local communities to get involve in educational activities. According to each place' s population, the authorities used to establish the teacher salary, number of schools etc.

The importance of these schools consists on a better professional preparation of teachers. More than that, a decree from 1774 decided that a teacher could teach only after graduated some kind of a specialized course and an official contest.

Unfortunately, after Joseph' s death, all those decrees were no longer followed. In spite of this situation – only 20 from 376 schools were still functioning – the teacher and the educational system became some kind of a reference point and a certain mean for evolution.

BDD-A19295 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:58 UTC)